

УДК 332.1

Гоблик В. В.

Мукачівський державний університет

АЛГОРИТМ НІВЕЛЮВАННЯ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ БАР'ЄРІВ У ТРАНСКОРДОННИХ РЕГІОНАХ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

У статті досліджено основні інституційні бар'єри у контексті становлення і розвитку транскордонних регіонів між Україною та Європейським Союзом. Описано деструктивний вплив інституційних вакуумів, ортогональних інститутів та інституційних пасток на ефективність використання потенціалу зовнішньоекономічних зв'язків в транскордонному регіоні. Запропоновано алгоритм поетапного нівелювання інституційно-правових бар'єрів у транскордонних регіонах на основі запровадження системних змін у механізмі регулювання регіонального розвитку України.

Ключові слова: інституційно-правові бар'єри, регіон, транскордонне співробітництво, зовнішньоекономічні зв'язки, ефективність.

Постановка проблеми. Поглиблення євроінтеграційних процесів в Україні, підписання Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом ставить на порядок денний пошук нових шляхів активізації зовнішньоекономічних зв'язків українських регіонів з регіонами-партнерами з країн ЄС. З метою використання потенціалу сусідства в межах транскордонних виникає необхідність розкриття сутності інституційного співробітництва між прикордонними регіонами України та країн – членів ЄС к процесі формування та розвитку спільних транскордонних регіонів. Постає необхідність виявлення інституційних бар'єрів активізації зовнішньоекономічної діяльності, а саме: в інституційно-правовому забезпеченні інституційних вакуумів, ортогональних інститутів та інституційних пасток. Врахування дії означених бар'єрів сприятиме зниженню трансакційних витрат зовнішньоекономічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окресленій проблематиці присвячені публікації О. Бородіна, В. Борщевського, В. Будкіна, А. Гриценка, Т. Заславської, Ю. Макогона, М. Маліка М. Мальської, А. Гриценка, Н. Мікули, А. Мокія, О. Павлова, А. Філіпенко, В. Чужикова, В. Шевчук та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас у науковій літературі недостатньо уваги приділяється проблемам пошуку резервів активізації зовнішньоекономічної діяльності в транскордонних регіонах, в тому числі через механізм інституційно-правового забезпечення, виявленню негативного впливу інституційно-правових бар'єрів у транскордонних регіонах між Україною та ЄС.

Метою статті є окреслення основних інституційно-правових бар'єрів що впливають на розвиток зовнішньоекономічної діяльності в транскордонному регіоні, виявлення наявних взаємозв'язків між ними та пошук дієвих механізм їх нівелювання та нейтралізації.

Виклад основного матеріалу. Феномен ортогональних інститутів, описаний в науковій літературі, як набір прийомів економічної поведінки, що вкладаються у межі чинного законодавства, але суперечать його змісту [4, с. 66], знаходить свої численні вияви саме у транскордонній площині. За своєю природою ортогональні інститути можуть бути віднесені до найпростіших інституційно-правових бар'єрів у транскордонному співробітництві України з ЄС. Значно складнішим є механізм блокування зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах через дію інституційних вакуумів і пасток. інституційних вакуумів і пасток.

Інституційний вакуум відображається в інформаційному полі, у межах якого функціонують відповідні транскордонні структури. Він полягає у наявності інституційних прогалів (пустот), які виявляються шляхом інформаційного зондування з боку учасників транскордонної співпраці. У разі виявлення інституційного вакууму кожен із суб'єктів транскордонної співпраці намагається на власний розсуд заповнити його відповідними формальними або неформальними нормами чи правилами. Тобто, інституційний вакуум дозволяє суб'єктам діяти на власний розсуд, ґрунтуючись на ініційованні та самостійній розробці відповідних норм і правил поведінки у транскордонному просторі [1, с. 143-144]. Це спричиняє до зростання трансакційних витрат і зниження ефективності зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах. На тлі інституційних вакуумів, а також ортогональних інститутів, проблема інституційних пасток у транскордонному просторі між Україною та ЄС виглядає дещо складнішою. Насамперед, це стосується природи інституційної пастки, яка, на відміну від ортогонального інституту чи інституційного вакууму, не створює очевидних проблем (прямих або опосередкованих) для учасників зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах. Більше того, кожна така пастка навіть знижує трансакційні витрати учасників транскордонної співпраці, виявляючись, на перший погляд, вигідною для них. Проте в системному вимірі кожна така пастка чинить негативний довгостроковий вплив тісно інтегруючись в систему легальних інститутів.

Дослідники відзначають, що інституційні пастки не є сталими утвореннями та здатні до достатньо динамічних метаморфоз. Потрапивши в інституційну пастку, економічна система не може самостійно вибратися з неї. Найсуттєвіші наслідки інституційних пасток полягають у тому, що хоча вони й пом'якшують негативні короткострокові наслідки наявних організаційно-управлінських дисфункцій, однак разом із цим перешкоджають довгостроковому економічному зростанню, а в подальшому стають загрозою економічній та соціальної стабільності. Повернення до початкового стану або вихід з інституційної пастки пов'язане з дуже високими витратами трансформації, що власне і стримує будь-які суттєві перетворення, забезпечуючи тим самим тривале існування неефективної норми. Крім того, вихід з будь-якої інституційної пастки може стримуватися державою або впливовими групами інтересів [2].

Загалом, інституційно-правові бар'єри можна розглядати в контексті їх системного впливу на

обмеження можливостей активізації зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах, сформованих між Україною та ЄС. У цьому зв'язку доцільно виділити три площини вияву наявних інституційно-правових обмежень та дисфункцій у транскордонному співробітництві прикордонних областей Західної України з сусідніми адміністративно-територіальними одиницями країн – членів ЄС, а також окреслити характер їх взаємодії та взаємного підсилення.

Досліджуючи вказаний аспект інституційно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності в українсько-польському, українсько-словацькому, українсько-угорському та українсько-румунському транскордонних регіонах, слід звернути увагу на наявність синергетичних зв'язків у процесі деструктивної дії окреслених інституційних вакуумів, ортогональних інститутів та інституційних пасток (рис. 1).

Найбільш вагомий обмежуючий вплив на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах, сформованих між Україною та ЄС, на нинішньому етапі їхнього розвитку відіграють:

- корупційно-контрабандна інституційна пастка, яка підтримується дією всіх вище окреслених ортогональних інститутів, транспортно-комунікаційним і фінансово-банківським інституційними вакуумами, а також взаємоз'язана з пасткою човникової торгівлі;

- інституційна пастка євроінтеграційної віртуалізації, яка є однією з основних причин наявності транспортно-комунікаційного та фінансово-банківського інституційних вакуумів, підсилює пастку човникової торгівлі та євро регіональної дисфункціональності, водночас, піддаючись суттєвому впливу з боку останньої, а також стимулюється дією науково-освітнього, інформаційного та консалтингового інституційних вакуумів і впливом таких ортогональних інститутів, як утриманство, монополізація та політизація;

- транспортно-комунікаційний інституційний вакуум, що підтримується пасткою євроінтеграційної віртуалізації та корупційно-контрабандною пасткою, а також консалтинговим і фінансово-банківським вакуумами, здійснюючи, у свою чергу, стимулюючий вплив на на корупційно-контрабандну пастку та пастку човникової торгівлі.

Водночас, найбільш впливовими з погляду довгострокової перспективи розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у вказаних транскордонних регіонах є: науково-освітній інституційний вакуум, що спричиняє погіршення якості людського капіталу цих регіонів і зниження їхнього інноваційного потенціалу, а також ортогональні інститути монополіза-

ції, протекціонізму та утриманства, які взаємно підтримують одне одного, обмежуючи можливості інноваційного розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах між Україною та ЄС.

Аналізуючи прикладні аспекти проблематики інституційно-правового забезпечення розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах, сформованих за участю прикордонних регіонів України та держав-членів ЄС, зокрема в контексті деструктивного впливу вищеописаних інституційних вакуумів та пасток, а також ортогональних інститутів, слід акцентувати першочергову увагу на існуючих суперечностях у функціонуванні інститутів внутрішнього та зовнішнього нормативно-правового впливу на активізацію транскордонної співпраці між Україною та ЄС.

Так, Бюджетний кодекс України та щорічні Закони України «Про державний бюджет», у переважній своїй більшості, відносяться до ортогональних інститутів бюрократизації та фіскальної експансії, значною мірою підтримуючи корупційно-контрабандну інституційну пастку та науково-освітній і транспортно-комунікаційний вакууми. Зокрема, алгоритм їхнього деструктивного впливу виглядає наступним чином: надмірна централізація бюджетних ресурсів – недофінансування програм розвитку транскордонного співробітництва – низька фінансова забезпеченість органів місцевого самоврядування – невідповідність Європейській хартії місцевого самоврядування та Декларації Асамблеї європейських регіонів щодо регіоналізму в Європі – посилення фіскального тиску на бізнес у прикордонних регіонах України

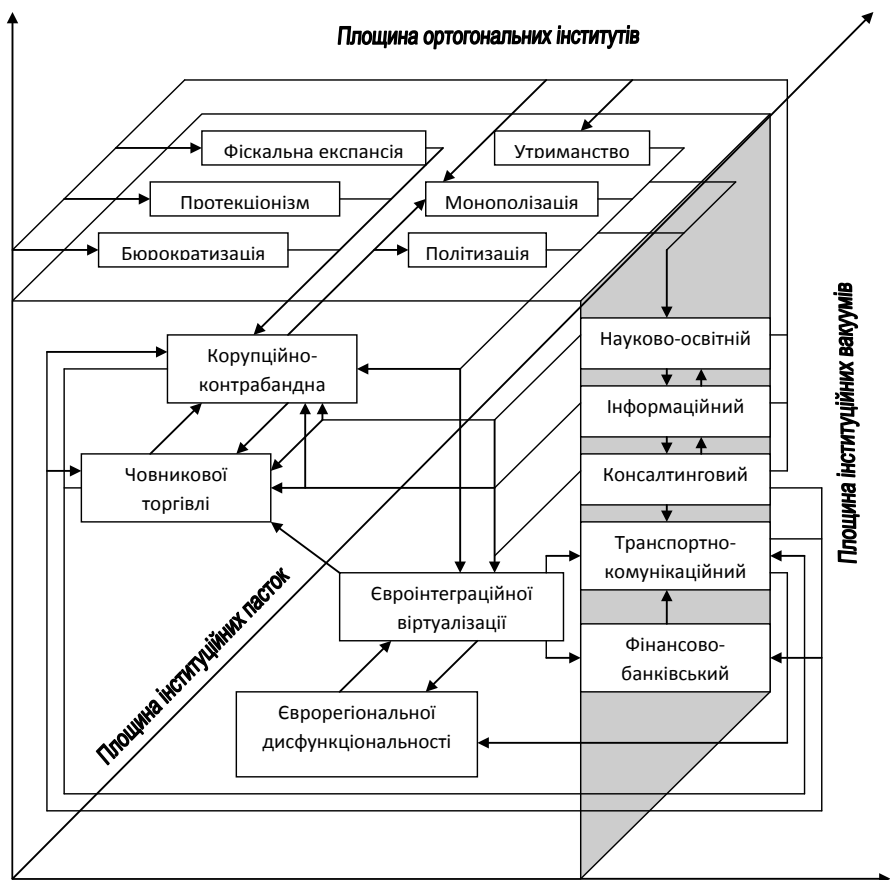

Рис. 1. Взаємодія деструктивних інститутів у процесі інституційно-правового забезпечення розвитку транскордонної співпраці між Україною та ЄС

Авторська розробка

– поглиблення пастки віртуалізації європейської інтеграції.

Зокрема, ортогональність вказаних інститутів (їхня несумісність із загальноприйнятими правилами функціонування та розвитку транскордонних регіонів) виявляється у спробах централізувати (насамперед фіскальними та бюджетними методами) ті процеси, які згідно із загальноприйнятою європейською практикою, мають ефективно протікати лише в режимі децентралізації. Як наслідок, через недофінансування пов'язане з централізацією бюджетних ресурсів і фіскальної політики в Україні, ціла низка інститутів внутрішнього впливу на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах між Україною та ЄС, виявляються заблокованими (або функціонують в режимі інституційних пасток). Наприклад, протягом останніх років стала регулярною практика «віртуального фінансування» Державних програм розвитку транскордонного співробітництва, тобто в Законах України «Про державний бюджет» не передбачається видатків на фінансування тих транскордонних проектів, реалізація яких задекларована відповідними Державними програмами. Як наслідок, їх виконавці опиняються в ситуації неможливості дотримання взятих на себе зобов'язань, а відтак стикаються з серйозними інституційно-організаційними проблемами.

Те ж саме стосується реалізації спільних стратегій розвитку транскордонного співробітництва у прикордонних регіонах України та сусідніх держав – членів ЄС, які, крім бюджетної централізації. Блокуються також чинними постановами Кабінету Міністрів України та Указами Президента України що регламентують особливості координації діяльності органів виконавчої влади у сфері зовнішніх зносин, порядок здійснення службових відряджень за кордон і порядок конкурсного відбору проектів транскордонного співробітництва, що фінансуються з держбюджету.

Так, у працях українських науковців констатується відверте нехтування специфікою тран-

скордонного співробітництва при розробці окремих нормативно-правових актів, зокрема Указів Президента України «Про заходи щодо вдосконалення координації органів виконавчої влади у сфері зовнішніх зносин» та «Про Порядок здійснення зовнішніх зносин Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями», а також Постанови КМУ «Про вдосконалення здійснення службових відряджень за кордон», пункт 5 якої декларує необхідність «звести до мінімуму кількість службових відряджень за кордон керівних працівників підприємств, установ та організацій, що фінансуються з бюджету» [5, с. 14-15].

Як уже зазначалося, більшість інституційних пасток та ортогональних інститутів у транскордонних регіонах між Україною та ЄС виникають у зв'язку з наявністю численних інституційних вакуумів у системі організаційно-правового забезпечення транскордонної співпраці.

Наприклад, прогалини в інформаційному забезпеченні та низький рівень освіченості мешканців прикордоння призвели до формування цілих «династій» човникових торговців, які, через своє невміння та небажання працювати в секторі цивілізованого підприємництва, підтримують відразу декілька інституційних пасток (човникової торгівлі, корупційно-контрабандну, євроінтеграційної віртуалізації) та ортогональних інститутів (утриманства, бюрократизації, протекціонізму). Крім того, вони самі стають заручниками цієї ситуації, оскільки не можуть вирватися з полону «примітивного заробітчанства», піднявшись у сегмент більш ефективного та системного бізнесу.

Це ж саме стосується і українських учасників трудових міграцій у транскордонних регіонах. Наукові дослідження на цю тему, зокрема, чітко виділяють низку ризиків та загроз, пов'язаних з перетворенням трудової міграції в характерну рису способу життя значної частини населення прикордонних регіонів. Насамперед, це стосується [3]:

- дезінтеграції економічного простору регіону, викликаной інтенсивними міграційними потоками робочої сили, які здійснюють додаткове навантаження на регіональні ринки праці;

- біженців із віддалених країн, котрі в якості туристів потрапляють в Україну, оформляють статус біженця і, намагаючись максимально затриматися у прикордонних населених пунктах, «продукують» тут тіньову зайнятість;

- деградації соціального простору регіону через «розмивання» середовища формування середнього класу, порушення структурних співвідношень між «включенням» і «виключенням» різних груп населення з соціальних та економічних процесів, між ринком та державою, між збагаченням та маргіналізацією (обіднінням) населення, між суспільством і особистістю, між розвитком економіки та станом навколишнього середовища, між збереженням національної само-

Рис. 2. Алгоритм ліквідації інституційно-правових бар'єрів у транскордонних регіонах між Україною та ЄС

Авторська розробка

бутності українського етносу й поширенням ідей «світового громадянства»;

- деформації демографічного простору регіону, зумовленої деконцентрацією людських ресурсів та зростанням дефіциту робочої сили на регіональних ринках праці, що, у свою чергу, є результатом «вимивання» осіб репродуктивного віку за межі території постійного проживання й розбалансування на цій основі статево-вікової структури його мешканців (крім того, зовнішня трудова міграція економічно активного населення – це проблема національної безпеки України).

Таким чином, інституційна неврегульованість проблем трудової міграції, яка підтримується наявністю навчально-освітнього, інформаційного та консалтингового інституційних вакуумів, спричиняє до вкорінення інституційних пасток єврорегіональної віртуалізації та контрабандно-корупційної, підживлюючи при цьому ортогональні інститути утриманства, фіскальної експансії та політизації.

Для подолання вищеописаних інституційно-правових бар'єрів можна запропонувати алгоритм їх поетапного нівелювання на основі запровадження системних змін у механізмі регулювання регіонального розвитку України (рис. 2).

Таким чином, першочерговим кроком на шляху удосконалення інституційно-правового середовища зовнішньоекономічної діяльності у транскордонних регіонах, сформованих за участю прикордонних областей України та сусідніх із ними адміністративно-територіальних одиниць країн – членів ЄС є здійснення адміністративно-бюджетної реформи з метою підвищення дієвості місцевого самоврядування у прикордонних регіонах нашої держави. Це дозволить активізувати співпрацю між самоврядними органами в межах українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського та українсько-румунського транскордонних регіонів. у тому числі шляхом реалізації спільних проектів у науковому та навчально-освітньому просторі. До цих програм і проектів обов'язково долучатимуться і єврорегіони, що сприятиме підвищенню їхньої функціональної та фінансової спроможності.

На основі посилення єврорегіонів та розвитку гуманітарного співробітництва у транскордонних регіонах між Україною та ЄС, будуть створені необхідні передумови для подолання навчально-освітнього та інформаційного інституційного вакуумів, а також інституційної пастки єврорегіональної дисфункціональності.

На другому етапі доцільно реалізувати низку заходів з демонополізації регіональних ринків товарів і послуг у прикордонних регіонах України, що потягне за собою розвиток транскордонного підприємництва та активізацію інвестиційного співробітництва у спільних з ЄС транскордонних регіонах. Ці процеси позитивно впливатимуть на

нівелювання інституційних пасток «човникової торгівлі» та «євроінтеграційної віртуалізації», подолання ортогональних інститутів «монополізації», «політизації» та «фіскальної експансії», а також на нівелювання транспортно-комунікаційного та фінансово-банківського вакуумів. Адаже в умовах формування конкурентного транскордонного ринку більшість із названих інституційних бар'єрів просто втрачатимуть свій сенс. До того ж вказані позитивні зміни підтримуватимуться завдяки активному науково-технічному та навчально-освітньому співробітництву та зростанню ефективності єврорегіонів у транскордонному просторі між Україною та ЄС.

На завершальному, третьому етапі, основним пріоритетом інституційно-правового забезпечення розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах, сформованих між Україною та ЄС, має стати формування інноваційної інфраструктури розвитку транскордонних ринків: транспортної, інформаційно-комунікаційної, прикордонної, соціальної, фінансово-банківської тощо. На цій основі відбуватиметься подальше нарощування ефективності функціонування та інноваційної спрямованості транскордонного бізнесу, а також суттєве ослаблення таких інституційних бар'єрів, як «утриманство», бюрократизація та протекціонізм.

Водночас для їх цілковитого подолання необхідно буде внести також цілу низку суттєвих змін у контексті руйнування негативних суспільно-психологічних та соціальних стереотипів, які формують інституційно-звичаєву основу розвитку зовнішньоекономічних зв'язків в українсько-польському, українсько-словацькому, українсько-угорському та українсько-румунському транскордонних регіонах.

Висновки і пропозиції. Обґрунтовано, що до основних інституційно-правових бар'єрів у розвитку транскордонного співробітництва між прикордонними областями України та адміністративно-територіальними одиницями країн – членів ЄС слід віднести інституційні вакууми, інституційні пастки та ортогональні інститути. Їх існування та впливовість зумовлюються прогалинами в нормативно-правовому забезпеченні транскордонного співробітництва, характерними для України. Значна частина інституційно-правових бар'єрів виникла внаслідок некритичного перенесення на вітчизняний інституційний ґрунт елементів інституційного середовища ЄС.

Подальші дослідження, пов'язані з пошуком шляхів нівелювання негативного впливу інституційно-правових бар'єрів у транскордонних регіонах між Україною та ЄС, можуть спрямовуватися на формування механізмів подолання інституційних бар'єрів, які блокують розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах.

Список літератури:

1. Манохина Н.В. Феномен інституціонального вакуума: сутність, причини виникнення и диагностика / Надежда Васильевна Манохина // Психология и экономика. – 2008. – Т. 1. – № 1-2. – С. 140-145.
2. Пищуліна О.М. Застосування теорії «інституційної пастки» для аналізу макроекономічної політики / Ольга Миколаївна Пищуліна // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 2(23). – С. 85-91.
3. Садова У.Я. Міграція та її місце у гармонізації розвитку територіальних суспільних систем / Уляна Ярославівна Садова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9049/03-Sadova.pdf?sequence=1.
4. Сухарев М.В. Социальные антиинституты / Михаил Валентинович Сухарев // Экономическая социология. – 2004. – Том 5. – № 5. – С. 63-73. – С. 66.
5. Транскордонне співробітництво – стратегічний ресурс розвитку прикордонних територій України : Аналітична доповідь. – Львів, 2008. – С. 14-15.

Гоблик В. В.

Мукачевский государственный университет

**АЛГОРИТМ НИВЕЛИРОВАНИЯ НЕГАТИВНЫХ ВОЗДЕЙСТВИЙ
ИНСТИТУЦИОНАЛЬНО-ПРАВОВЫХ БАРЬЕРОВ В ПРИГРАНИЧНЫХ
РЕГИОНАХ МЕЖДУ УКРАИНОЙ И ЕС**

Резюме

В статье исследованы основные институциональные барьеры в контексте становления и развития трансграничных регионов между Украиной и Европейским Союзом. Описано деструктивное влияние институциональных вакуумов, ортогональных институтов и институциональных ловушек на эффективность использования потенциала внешнеэкономических связей в трансграничном регионе. Предложен алгоритм поэтапного нивелирования институционально-правовых барьеров в трансграничных регионах на основе внедрения системных изменений в механизм регулирования регионального развития Украины.

Ключевые слова: институционально-правовые барьеры, регион, трансграничное сотрудничество, внешнеэкономические связи, эффективность.

Hoblyk V. V.

Mukachevo State University

**LEVELING ALGORITHM NEGATIVE EFFECT INSTITUTIONAL AND LEGAL BARRIERS
TO CROSS-BORDER REGION EU-UKRAINE**

Summary

In the article the main institutional barriers in the context of the establishment and development of trans-border regions between Ukraine and the European Union. Described the destructive impact of institutional vacuum, orthogonal institutions and institutional pitfalls in efficiency potential foreign economic relations in cross-border region. The algorithm gradual leveling institutional and legal barriers in cross-border regions through the introduction of systematic changes in the mechanism of regulation of regional development in Ukraine.

Keywords: institutional and legal barriers to cross-border cooperation, region, foreign economic relations, efficiency.